

Анотація

Турега Ю.О. Управління та самоврядування міста Броди у кінці XVI–XVIII ст. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 "Історія та археологія" в галузі знань 03 "Гуманітарні науки". Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022.

Зміст анотації. Метою підготовленої до захисту дисертаційної роботи є вивчення "владної сфери", яка була складовою частиною соціального життя ранньомодерного міста Броди. Її наявність гарантувала стабільне протікання суспільних процесів у всіх інших сферах життя соціуму.

Відштовхуючись від напрацювань дослідників минулого Бродів, та зробивши акцент на вивчення письмової спадщини магістрату міста (1587–1772 рр.), дисертант представив основний зміст роботи у п'яти розділах, що висвітлюють низку тематичних складових, сукупність яких у свою чергу описує та пояснює предмет його дослідження.

У роботі доведена гіпотеза про те, що владна сфера Бродів існувала у вигляді трирівневої ієрархічної структури: (1) дідич ↔ (2) замкова адміністрація ↔ (3) міський уряд. На кожному з цих рівнів присутній певний набір універсальних і унікальних тематичних складових.

Так, універсальною тематичною складовою для всіх трьох рівнів є встановлення номенклатури носіїв та виконавців владних повноважень, а також визначення напрямів їх діяльності в межах владної сфери. Спільними темами для другого і третього рівнів є висвітлення поліваріантності назв урядів; механізмів винагород і забезпечення урядовців і слуг.

Унікальні тематичні складові на першому рівні оповідають про коло слуг власників міста, лукративний фактор у володінні Бродами та відображення сприйняття дідичів міськими урядниками й міщанами. На другому рівні до цієї когорти входить тема характеру взаємовідносин між панською адміністрацією та магдебурзьким урядом. Найширший діапазон унікальних тематичних складових представлений на тре-

тому рівні. Тут джерела дали змогу дослідити питання урядового простору, виборів, професійно-соціального тла походження членів ради, лави, вїйта, а також майновий стан райців і вїйта. На цьому ж владному рівні розглянуто окремі аспекти єврейського самоврядування крізь призму збереженого в джерелах відбитку контактів між християнами і юдеями.

Володарі Бродів (дідичі) відігравали ключову роль в житті міста. В історіографії на цьому акцентувалося неодноразово. Дослідження джерел дало змогу підкріпити ці акценти, чітко побачити владну активність власників міста у сферах земельних відносин, правотворчості, правосуддя, безпеки міста й захисту його інтересів на загальнодержавному рівні. В останній вдалося зафіксувати симбіоз зусиль дідича та міської влади, що долучалася до процесу здобуття й підтвердження прав і привілеїв.

Реконструкція діяльності кожного із власників Бродів у рамках визначених сфер є вкрай нерівномірною. Так, існує інформаційний перекис на користь коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського, що до певної міри може свідчити про його вищу ніж в інших владну активність. Водночас результати дисертаційної роботи дещо згладжують такі нерівномірності, дозволяють переглянути окремі осудливі твердження, зокрема, щодо бродівської політики Александра Конєцпольського.

Також вперше вивчено участь в управлінні містом дружин дідичів. Встановлено, що переважно вони зосереджували свою увагу на духовному житті й похідних від нього ділах милосердя, але в окремі періоди історії Бродів концентрували у своїх руках усю владу володарок міста.

Другою тематичною складовою в межах розгляду першого владного рівня є лукративний (корисливий) фактор перебування Бродів у власності представників кількох шляхетних родів. Для них місто було джерелом доходу, а тому їхні владно-управлінські активності узгоджувалися з цим фактом. Дослідження лукративного фактору, хоч і обмежене через зникнення провентових книг, показало, що прибуток власників формувався із регулярних і нерегулярних джерел, поряд з якими свої плоди приносив капітал вкладений у натуральне господарство. Користь від володіння Бродами вимірювалася не тільки у грошовому чи натуральному еквівалентах, а й тими послугами, які міщани надавали своїм панам. Дисертант показав, що бродів-

чани брали участь в організації полювання й задовольняли транспортні потреби дідичів. У межах останнього вперше було вивчено процес реформування транспортної повинності, що пройшов у XVIII ст.

Наступною тематичною складовою розгляду першого владного рівня є питання слуг в оточенні володарів Бродів. Вдалося сформувати їх перелік та провести їх функціонально-видову класифікацію. Також досліджено відображене в актах сприйняття дідичів урядниками магістрату та міщанами. Очікувано, що у словнику цієї рецепції вірнопідданська лексика абсолютно переважає критичну. Крім того було встановлено, що для бродівчан дідич був не тільки найвищою владною фігурою, а й персоною, діяльність якої залишала у їхній пам'яті часові маркери, опираючись на які вони пригадували події з власного життя.

Спектр управлінських завдань, стиль життя, величина володінь — усе це змушувало можних власників Бродів до делегування своїх повноважень панам комісарам та замковій адміністрації (представникам другого владного рівня).

У дисертації вперше детально вивчено персональний склад замкових урядників, номенклатуру посад, напрями діяльності, характер взаємовідносин із міською владою. Чільними урядовцями замку були економ, староста й губернатор. Юрисдикція першого з них поширювалася і на місто, і на села у власності його "пана і добродія". Стрижнем діяльності економа було збереження й примноження доходів дідича, тому він наглядав і за фіскальною сферою. Показовими у цьому плані є заходи Александра Галецького. До набору владних повноважень економа належало також управління землями, простором міста, контроль за його благоустроєм, здійснення судових функцій.

Постійним представником дідича у місті був староста. За результатами вивчення міських актів встановлено, що він виконував роль посередника у донесенні волі власників до міської влади; оберігав громадський спокій; керував замком і його залогою; володів повноваженнями у питаннях надання землі. Спільною для старости і економа була націленість на створення й підтримання умов необхідних для того, щоб Броди приносили прибуток їх володарям.

У цьому ж руслі працював і губернатор, посада якого у XVIII ст. де-факто замінила уряд старости, про що свідчить порівняння їхніх обов'язків. Вивчення діяльності панської адміністрації у сфері земельних відносин дало змогу переглянути висловлене в історіографії твердження про існування обмежень для євреїв на купівлю християнської нерухомості в місті та продемонструвати їх формальність. Також нові факти з історії Бродів було здобуто в результаті дослідження діяльності архітекторів на службі в Конєцпольських, зокрема Андреа дель Акви.

До переліку замкових урядів, окрім економа, старости/губернатора та архітектора також входили державця, підскарбій, референдарій, провентовий писар, возний, бурграфій та лісничий. Детально описати напрями діяльності кожного з них у дисертації не вдалося через "мовчання джерел", але фіксація їхньої присутності є першим кроком на шляху до застосування непрямих методів встановлення історичних фактів.

На другому владному рівні вдалося прослідкувати характер взаємовідносин між панською адміністрацією та міським магістратом. Назагал проведені спостереження підтвердили міркування Івана Созанського про існування вертикалі підпорядкування замок → магістрат. На основі фактичного матеріалу вказано, що атмосфера спілкування між другим і третім владними рівнями залежала від характеру очільника замкової адміністрації. Міжурядові стосунки коливалися від напружених чи образливих (у системі "зверхник – піддані") до ділових з проявами поваги, дружніх почуттів.

Із виходом дослідження на третій владний рівень відбулося розширення кола тематичних складових. Так, у дисертаційній роботі вивчено питання місця праці міських урядовців. Показано, що протягом 186 років воно не було стабільним, однак майже три чверті століття перебувало у ратуші, питання існування якої досі в історіографії не досліджувалося.

Поглиблено розробку теми міських виборів. Встановлено конкретніший перелік виборчих локацій та переглянуто тезу про традиційний час їх проведення. Визначено коло учасників виборів, їх гостей, кількість виборних урядів.

За аналогією з панською адміністрацією реконструйовано перелік міських урядів та поле їхніх обов'язків. Дисертант вважав необхідним диференціювати номенклатуру міського магістрату за двома рівнями: організаційно-управлінським (рада та вїйт) та виконавчим (усі інші урядники та слуги). Дослідження міської ради продемонструвало невідповідність суті словосполучення "квартальний бурмістер" наявним в історіографії поясненням. Вдалося описати забуті сторінки історії міста, наприклад, пов'язані з 1768 р. Показано трансформації владних повноважень вїйтівського уряду протягом періоду, який досліджувався. Окреслено принцип поділу напрямів діяльності урядників за об'єктом на який вона спрямовувалася. Відповідно до нього описано урядову діяльність ради, вїйта, лави, що показало переважання кола влади й відповідальності райців над аналогічним колом вїйтівсько-лавничого уряду. Водночас не вдалося зрозуміти причину існування об'єднаного уряду ради і вїйта, який дублював функції своїх складових.

У дисертаційній роботі в загальних рисах проаналізовано майновий стан осіб, які обіймали вїйтівські та раецькі посади. Також окреслено професійно-соціальне тло, вихідці з якого обиралися лавниками, радниками, вїйтами. У зв'язку з цим було скориговано тезу про лавників, як про винятково представників ремісничого середовища.

Виконавчий рівень міського магістрату охарактеризовано через вивчення діяльності писарів, шафарів, сотників й десятників, міських слуг. Під час цих студій було опрацьовано низку невідомих документів, наприклад, договір бродівської ради з новонайнятим катом 1754 р. Визначено роль міських слуг у судовій системі. Для виконавчого рівня вдалося реконструювати систему забезпечення писаря, шафаря, міських слуг. На третьому владному рівні також розглянуто питання участі громади в управлінні містом. Зроблено висновок, що у Бродах основна роль поспільства зводилася до виконання дорадчої функції.

Насамкінець вивчено репрезентацію міськими актами єврейського самоуправління. У XVII ст. його уособлювали уряди старших та шкільника. Саме вони мали найбільше точок дотику з міською магдебургією.

Ключові слова: Броди, дідич, шляхта в управлінні містом, влада і церква, міська елекція, ратуша, магістрат, війт, рада, лавники, старші кагалу, шкільник.

Abstract

Yu. O. Tureha. The governance and municipalism of the town of Brody in the late 16th – 18th centuries. A scholarly qualification work; a manuscript.

A thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Program subject area 032 "History and Archeology", Scholarship field 03 "Humanities". Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2022.

The content of the abstract. The purpose of the presented here thesis is to examine the "sphere of power" that was a substantial part of the town of Brody's social life. This sphere guaranteed stability in every other realm of social life.

The main content of the thesis is given in five chapters, each of which is devoted to a certain field of the overall subject. Their succession logically and fully describes and explains the subject of the whole research. In order to achieve his goals, the author of the dissertation started from handling historiography but the main stress was put on the work with the written heritage of the Brody council (1587–1772).

In the thesis, the hypothesis about the frame of the Power sphere in Brody is proved. As a hierarchical structure, it consists of three levels: (1) lord of the town ↔ (2) lord's governors ↔ (3) urban authority. Each level comprises a cluster of both universal and unique elements of the researched subject. For all three levels of power there are such universal subject elements as restoring lists of those who held and executed the power and finding out lines of their governmental activities. Elucidating a variety of names for governmental positions as well as existing ways of recompense for officials and servants are universal subject elements at the second and the third levels.

At the first level of power, three unique elements of the researched subject were distinguished: a circle of the servants to the town lords, Brody as a source of profit for its owners, and perception of a town lord by urban officials and dwellers. At the second level the study of the relations between the lord's governors and the urban authority constitutes a further unique subject element. The third level is especially rich in unique subject

elements. Here, with the help of the (archive) sources such issues as a governmental space, elections, an occupational background of the elected, and their roughly estimated level of wealth were studied. The system of the Jewish self-government as an image of contacts between Christians and Jews as retained in the sources was also considered at the third level of power.

The owners of Brody (*plural* didychi) played a significant role in the town's life. This thought is widely spread in the town's historiography. A critical examination of the sources offered a confirmation of this thought. In addition, the exact domain of didychi was clarified. It lied in such spheres as land relations, local lawmaking, justice, town security, protection of the town at the state level. The fulfilment of the last task required joint efforts of the didych and the urban authorities as was detected. Town officials were also involved in the process of obtaining and confirming of the charters and liberties of Brody. The representation of each lord's domain within each sphere is very disproportionate. There is information abundance as far as Stanisław Koniecpolski is concerned that could affirm a theory about his higher governmental activity in comparison with the others. At the same time, the results of the thesis smoothen this tilt to a certain degree and allow to revise a few specific statements, for example, about Alexander Koniecpolski's policy towards Brody.

Also, for the first time, the participation of lord's wives in management of the town has been studied. Classically, the women's attention was concentrated on the spiritual life and charity as its derivation. But there were at least two periods in Brody's history when they personally held all reins of power.

The next subject element at the first level of power is a lucrative side of owning the town of Brody by representatives of several noble families. For them the town was a source of income. That is why the factor of enrichment and management decisions of town's lords were harmonised. Unfortunately, the study of the lucrative factor was rather limited because the faith of the castle profitable books remained unknown. Nevertheless, it has been ascertained that lord's profit was formed from regular and irregular sources alongside the income from the capital invested in his natural economy. The benefits of possessing the town of Brody were measured not only in money and goods but also in ser-

vices provided by town dwellers. The researcher showed that Brody's inhabitants were engaged in preparations of the lord's hunts and in satisfaction of his transport demands. In the sphere of transport services, the reformation of this duty to the lord, that took place in the 18th century, was explored for the first time. A further subject element which is represented at the first level of power covers servants in service of the lords of Brody. The author established a list of servants and made a classification according to their functions.

The perception of *didychi* by urban officials and dwellers as reflected in the sources was also amongst the studied subject elements. It was not a surprise that the vocabulary of loyalty prevails over that of criticism in the lexical representation of that perception. Besides it was found out that the dwellers of Brody saw a town's lord not only as the supreme power but also as a person who left time markers in their memory according to which they described events from their own past.

Responsibilities, lifestyle, the size of the property were factors that forced the noble owners of Brody to depute their power to commissars and administration of the castle, who constituted the second level of power. In the thesis, for the first time, the castle staff has been studied on such a scale from the vantage point of its individual members, the variety of offices and governmental activities, the character of relations between the castle and urban authorities.

The top positions in the castle staff were *ekonom* (*approx.* steward), *starosta* (*approx.* castle elder), and *hubernator* (governor). The jurisdiction of the *ekonom* spread across all property in possession of his "master and sir". In the center of the *ekonom*'s activity stood the profit of the town's lord. That is why he supervised the fiscal sphere. Undertakings of Aleksandr Halecky provide a significant and bright example of it. Governmental occupations of the *ekonom* also involved the management of lands, town planning, civil engineering, and execution of justice. *Starosta* was a permanent representative of the town's lord. Examination of the sources revealed that he informed the urban authority about the lord's will and maintained public peace; he was in command of the castle and its garrison. *Starosta* also had authority over the administration of lands. *Starosta* and *ekonom* had a common aim, to create and maintain the conditions necessary for Brody to be a profitable possession for its owners. The governor followed the same course. In the 18th century, his of-

fice actually replaced the office of starosta. It became obvious after a comparison of their duties. Study of the castle administration activities in the sphere of land relations allowed to revise a statement about the restrictions on the Jews' right to purchase real estate from Christians. It was shown that such restrictions were a mere formality. Also, new facts about the town's past were gained after the research of architects' deeds in service of the Koniecpolski family, especially of the activity of Andrea dell 'Aqua.

Besides ekonom, starosta / governor, and architect, there were seven more official posts in the list of the castle staff. The silence of the sources on their account did not leave many possibilities for a detailed study of the castle officials' governmental activities but even a simple register of their existence is a first step on the path of implementation of the indirect method for establishing of historical facts.

At the second level of power, the nature of relations between the lord's administration and urban authorities was traced. All things considered, the conducted observations confirmed the thoughts of Ivan Sozanskyi about the existence of a subordinate hierarchy: castle → town council. The case study showed that the communication atmosphere between the second and the third levels of power depended on the temper of the person who was in chief of the castle administration. The relations between the offices varied from the strained or abusive (according to the system "superior – subjects") to the businesslike ones with the signs of respect and friendliness.

At the third level of power, the range of subject elements was widened. For example, the question about the workplace of the urban officials was studied. It was discovered that in the course of 186 years there was no single permanent building for that purpose, yet it was calculated that almost three-quarters of the century the officials worked in the town hall. Hitherto the issues concerning the town hall had never been under consideration. The presented research also extended the knowledge about town elections. The list of places where elections took place was expanded and the statement about the 7th of January as the election day was revised. The circle of voters, guests, and elected offices was determined. Like with the lord's administration, the list of urban offices and their spheres of action was reconstructed.

The author of the dissertation has chosen to split the list of urban offices into two levels: a decision-making level (councilors and viit (*Latin* advocatus) and executive level (all the rest of official posts). Examination of the sources revealed a mismatch between the explanations of the phrase "quarter head councilor" in historiography and the content of the town council's books. The forgotten moments from the town's history were described including the events of the year 1768. The changes in the authority of viit during the examined period were disclosed. The principle of dividing the officials' activities according to the object of their activities was introduced in the PhD thesis. The governing activities of the council, viit, and lavnyky (*Latin* scabini) were described on the basis of this division. It revealed prevalence of the council over the viit and lavnyky in the sphere of authority and responsibility. At the same time the researcher failed to understand a clear reason for the existence of the joint office of the council and viit that in fact duplicated the activities of its components. The property status of persons that were elected to the posts of viit and councilors was roughly analysed in the thesis. Also, the social and professional backgrounds of individuals elected to the offices of viit, councilors, lavnyky were depicted. Furthermore, a statement about lavnyky as almost always representatives of the craftsman environment was corrected. The executive level of the urban authority was described after the study of activities of scribes, shafari (managers of the town's budget), sotnyky, desiatnyky (low ranking officials in charge of hundreds and tens) and town servants. During the research, a range of unknown sources was processed, for example, the treaty of 1754 between the town council and a newly hired executioner. The role of the town servants in the judiciary was determined. At the executive level, the payment system for the work of a scribe, shafar and town servants was reconstructed. At the third level of power, the issue of townsfolk's participation in the management of Brody was also examined. It was concluded that the main role of the townsfolk lay in executing an advisory function.

On the basis of the town council books, the question of Jews' self-governance was studied in the PhD thesis, too. It revealed that the seniors of kahal and shkilnyk (shames) were the most active in their contacts with the urban authorities in the 17th century.

Keywords: Brody, town's lord, nobility in the governance of the town, authority & church, town election, town hall, town council, advocatus, councillors, scabini, seniors of the kahal, shames.

Список публікацій здобувача

наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Турега Ю. Історіографія історії міста Броди (до 1772 року) // Вісник Львівського університету. Серія історична / за ред. І. Підкови, Р. Тарнавського. Львів, 2017. Спецвипуск до 60-річчя проф. О. Сухого. С. 118–139.
2. Турега Ю. Місто Броди як торговий центр наприкінці XVI – середині XVII ст. // Історія торгівлі, податків та мита. 2018. № 1–2 (17–18). С. 56–72.
3. Турега Ю. "Особливо в той час нещасливий...": місто Броди в середині XVII століття // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. Вернадського. Серія: Історичні науки. 2019. Том 30 (69), № 2. С. 73–84.

наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Турега Ю. До питання про дату переходу міста Броди у власність Станіслава Коцеполюського // Брідщина — край на межі Галичини й Волині : науковий збірник. Броди, 2021. Випуск 12. С. 23–26.
2. Турега Ю. Невідома сторінка історії міста Броди: пошесть 1651 р. // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції "III Таврійські історичні наукові читання". 29–30 березня 2019. Київ, 2019. С. 32–37.
3. Турега Ю. Оподаткування виробництва алкогольних напоїв у м. Броди в XVII ст. // XIII міжнародна наукова конференція "Історія торгівлі, податків та мита". 24–25 жовтня 2019 р. : тези доповідей. Київ, 2019. С. 16–17.
4. Турега Ю. Релігійне життя міста Броди (Любич) наприкінці XVI – у першій третині XVII ст. // Брідщина — край на межі Галичини й Волині : матеріали XII краєзнавчої конференції. Броди, 2020. С. 17–21.
5. Турега Ю. Торгівля в м. Броди наприкінці XVI – середині XVII ст. // XII міжнародна наукова конференція "Історія торгівлі, податків та мита". 25–26 жовтня 2018 р. : тези доповідей. Київ, 2018. С. 32–34.
6. Турега Ю. Українська національна революція XVII ст. очима населення міста Броди // Історичні пам'ятки Галичини. Матеріали VII Краєзнавчої конференції (13 березня 2020 р.) / ред. колегія А. Середяк та ін. Львів, 2021. С. 87–93.

7. Турега Ю. "In oppido novolocato Liubice": простір і соціум // Йозеф Рот: портрет на тлі суспільно-політичних змін поч. ХХ ст. : збірка статей науково-практичної конференції. Львів, 2019. С. 134–142.

наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Турега Ю. Виробництво алкогольних напоїв у Бродах XVII ст. // Міста та містечка Східної Галичини наприкінці XVIII століття. Збірник статей під ред. Т. Карголя, Б. Петришак, К. Слюсарка. Краків ; Львів: Historia Iagellonica, 2020. Том VII : Міста на пограниччі — контексти і приклади. С. 43–58.
2. Turęha Ju. Biecz – Brody – Bila Cerkva: trade contacts against the backdrop of the everyday life in the seventeenth century // Studia Historyczne. 2018. R. LXI, z. 4 (244). P. 73–84.